

ULUSLARARASI DİN BİLİMLERİ ÇALIŞTAYI

INTERNATIONAL WORKSHOP
ON RELIGIOUS SCIENCES

30 ARALIK / DECEMBER 2017

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
IGDIR UNIVERSITY FACULTY OF DIVINITY

ISBN: 978-605-83039-3-5

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ARALIK 2017

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE ÖLÜMÜN FELSEFEYE KONU OLMASI

MİRPENÇ AKŞİT¹

Giriş

Ölüm kavramı, sözlükte hayatın zıddı, ateşin sönmesi ve rüzgârın dinmesi şeklindeki hareketsizlik (sükûnet), örtmek, kaplamak, canlılık taşımama² gibi anlamlara gelmektedir. “*Hayatın zıddı olarak var edilmiş bir özellik*” olan ölüm³, insan, hayvan ve bitki- de canlılık hayatının tam ve kesin olarak sona ermesidir⁴. Ölüm, canlı varlıklar için kaçınılmaz bir olgudur. Tanrı hariç hiçbir canlı varlık, ölüm fenomeninin dışında kalmaz. Bu husus Kuran’da, mealen “*Her canlı ölümü tadacaktır*”⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

Ölüm fenomenine ilişkin anlayışlar rölatif bir nitelik taşımaktadır. Çünkü ölüm düşüncesi, bazı kişilerce bir sıkıntı ve endişe sebebi olarak değerlendirilirken, kimilerince de sıkıntıdan kurtuluş ve sevinç yolu olarak görülmüştür. Diğer bir ifadeyle bazı telâkilerde ölüm, bir yok oluş olarak ifade edilmiş, bazılarında ise ölümsüz bir hayatın başlangıcı şeklinde değerlendirilmiştir. Bütün bu anlayış tarzları, bireyin inanç ve düşünce yapısıyla ilgilidir.⁶

İslam dini/düşüncesinde de, ölüm, ruhun bedeni terk etmesi

¹ Yrd. Doç. Dr. İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Felsefesi

² Sözen, Kemal, Mevlana’nın Divan-ı Kebir Adlı Eserinde Ölüm Fenomeni”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, 2006, s. 69.

³ Kemal Sözen, s.70

⁴ Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara 2005, s. 1539.

⁵ Ankebut,57.

⁶ Yakıt, İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s. 84.

ve bu âlemden ikinci bir âleme geçmesi ya da birinci yaratılıştan ikinci yaratılışa intikal, eksik bir konumdan yetkin ve tam bir mertebeye geçiş şeklinde tanımlanır. Ölüm, ahiret hayatına bir geçiş ya da bir başlangıçtır.

İslam düşüncesinde, evrenin hem zaman hem de mekân olarak başlangıç ve bitişi ve her şeyin doğduğu yeri ve zamanı, varacağı yeri ve zamanı eksiksiz olarak ölümü getiren, hayatı bağışlayan Yüce Allah bilir. Allah, insana şah damarından daha yakındır; bu yüzden ölüm, insana hastalıkta-sağlıkta, savaşta-barışta her durumda her an karşılaşılabilecek bir hadisedir. Ölüme hazır olan kişiler, kendileri için ölüm; dünyadaki sınavın sonu, ebedi kurtuluşun bir kapısıdır; geride kalan kişiler için ise yaratıcının bir imtihanıdır. Yüce Allah, inanan kişilere, ölüme yürekten kendisini o'na teslim etmiş kimseler olarak karşılamayı tavsiye etmiştir.

Ana Hatlarıyla İslam Filozoflarına Göre Ölüm Algısı

İslam felsefesinde ölümün sistematik olarak işlenmesi Meşşai ekolünün kurucusu, İslam filozofu olan Kindi ile başlamıştır. Kindi'ye göre ölüm, bizi gerçek vatanımıza götürecek bir gemidir. Gerçek vatanda, yokluk, hasret ve üzüntü yoktur. Ölüm, doğamızın tamamlanmasından ibarettir. Ölüm yoksa insan da yoktur. Ölümlü olmayan, insan değildir. Buna göre olmamız gereken durumda olmak kötü değildir. Kötü olan, olmamız gereken durumda olmamaktır. Kötü olan ölümün olmayışıdır. Çünkü ölüm yoksa insan da yoktur. O halde, ölüm kötü değildir. Ölüm korkusu, hayat ve ölüm hakkındaki bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.⁷ Kindi, ölümü araçsal bağlamda bir geçiş olarak ifade etmiştir. Ölüm insanoğlunun en keskin gerçekliği olarak görmüştür.

Fârâbî de ölümü insanlığın bir realitesi olarak görmüştür. Fârâbî, insanoğlunun ölüm mefhumuna karşı nasıl bir tavır sergilemesi gereğinin üzerinde durarak; *“Tutum ve düşünceler ve akıl dışı olanlar ortadan kaldırılmamalı, beden küçümsememeli, ondan nefret*

⁷ Saruhan, Müfit Selim, “İslam Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 47 (1), 2006, s. 94.

edilmemeli ancak düşüncesi kontrol altına alınmalıdır” der.⁸

Fârâbî'nin ölüm hakkındaki düşünceleri, onun siyaset felsefesi ile iç içedir. Onun siyaset felsefesinde insan, hayatında erdemli, ahlaklı, ölçülü yaşamalı ve buna gayret etmelidir. Bu şekilde yaşayan insan için hayat değerlidir. Çünkü insan, hayatta olduğu sürece akli melekelerini güçlendirir ve diğer erdemlerde yetkinleşir ve ölümden sonraki mutluluğunu artırır. Erdemli, ahlaklı yaşayan ve ölen insan, ölümlerle birlikte, ahirette mutluluğunu artıracak fiilleri çoğaltabilmeyi hedefler. Böyle bir insanın ölümden korkması ise, ölüm sonrası yaşamın kötülüğünden değildir. Çünkü ölüm sonrasında dünyada yaptıklarının kendisiyle beraber gideceğine inanır ve mutluluğunu artıracak fiilleri kaybetmesinden dolayı korkar. Bu sebeple bu kişi, gerçek anlamda ölümden korkmaz ama mutluluk fiillerini daha da artırabilmek için yaşamayı ister. Gerçek anlamda ölümden korkanlar, cahil insanlardır ve ölümlerle birlikte geride bıraktıkları iyiliklerinden yani zevk veren mal, servet, mevki, gibi şeylerden ayrı kalacaklarını düşünürler.⁹ Fârâbî'ye göre erdemli insan, ölüm karşısında dirayetle durmalıdır. Ölümün gerçekleşmesiyle, kendisine hiçbir kötülüğün asla ulaşamayacağını ve ölüm anına kadar kendisine gelmiş olan iyiliğin kendisiyle beraber olduğunu ve ölümlerle kendisinden ayrılmayacağını düşünür. Bu yüzden erdemli kişi, mutluluğu artırmaya aracı olan iyi fiilleri gittikçe daha da çoğaltmak için hayatta kalmayı sever. Ölümden korkanlar bilgisiz şehirlerin halkı olduğunun belirtir. Cahil insanlar, dünyasal zevklerden mahrum kalma endişesiyle ölümden korkarlar, mutluluğu sadece ölümlerle kaybedeceklerini düşünürler. Ölümden sonraki mutluluk hakkında bir şey bilmezler.¹⁰ Fârâbî ölüm gerçeğine karşı, ondan korkmaktan ziyade ona hazırlık yapılmasını vurgulamaktadır. Fârâbî 'ye göre kişi ruhunun varacağı yeri bilmediği için veya (ruh bedenden ayrılıp) bedeni bozulup

⁸ Fârâbî, *Siyaset Felsefesi*, (Çev. Hanifi Özcan), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987, s. 292.

⁹ Fârâbî, s. 64.

¹⁰ Farabi, s. 98.

terkibi dağılınca zatının, özünün de bozularak ruhunun yok olacağını zannettiği ve ruhunun ebedî olduğunu, yeniden dirilişinin nasıl olacağını bilmediği için ölümden korkan kişi gerçekte, ölümden korkmuş olmuyor. Aksine bu kimse, bilinmesi gereken şeyin cahilidir. Bu takdirde korkulan şey, ölüm değil, bilgisizliktir. Çünkü korkunun sebebi, ölümün ne olduğunu bilmemektir.

İbni Sina ölüm algısını, beden ve ruh kavramları çerçevesinde açıklık getirmiştir. Beden, ölümden sonra yok olmasına rağmen, ruh, nurani bir cevher olduğu için yok olmaz. Filozofa göre ölüm, iradî ölüm ve tabii ölüm olmak üzere bu kavramlar çerçevesinde dini ve felsefi bir bakış ile ölüm problemine izah getirmiştir. İbn Sina'da, tıpkı ölüm gibi hayatta iradî hayat ve tabii hayat olmak üzere iki türüdür.¹¹

İbn Sina iradi ölümü, bedeninin dünyevi hazlardan, lezzetlerden ve zevklerden vazgeçmesi olarak açıklar. İnsanın iradi olarak ölmesinde ki gaye, tabii olarak yaşaması içindir. Bu bağlamda İbn Sina, iradi ölümü "*şehvetleri öldürmeyi, şehvet düşkünlüğünü terk etmeyle*"¹² ilişkilendirir. İbn Sina, Platon'a ait olduğu söylenen, "*iradenle öl ki tabiatla dirilesin*" sözünü hatırlatarak iradi ölümü ve tabii yaşamı desteklemektedir. Tabii hayat sonsuza kadar yaşayacak olan nefsin, özenilecek ebedi bir yaşam için ilimler öğrenmesi ve cahillikte kurtulmasıdır. İbn Sina'ya göre bedenimiz bizi bu dünyada hakiki lezzetten mahrum bırakmaktadır. Ondan kurtulduğunda nefis, hakiki var olanlara, hakiki güzelliklere ve hakiki lezzetlere mutabık olan aklı âleme intikal edecektir. Fakat yüce ruhî lezzeti nefis bedendeyken de bir nebze hissedebilir. Bu âlemde ve bu bedenle beraberken metafizik âlemi (âlem-i ceberût) düşünmeye dalmış, dünyevî-bedensel meşguliyetlerden yüz çevirmiş bir nefis, hakiki lezzetten bir nebze nasiplenmiş demektir.¹³ Filozofumuz, iradi ölümü engelleyen bedeni hazlara karşı insanı uyarmak-

¹¹ İbn Sina, s. 15-16.

¹² İbn Sina, s. 16.

¹³ Fatma Nuriye Kurşunlu, *İbn Sina'da Mead*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 79.

tadır.

Hissî idraklerimizi önleyici birtakım bedensel engeller, söz konusu olabilmektedir. Bu âlemde yüce asli olan, manevi lezzeti tatmak, beden tarafından engellenmektedir. Bu dünyada bedensel güçler, nazarî gücü yönetir duruma girdiğinde, insanda otorite hissin, vehmin, öfkenin eline geçmekte; böylece nefis, o yüce lezzetlerden yüz çevirmekte, onları talep etmemektedir. Oysa nazarî gücü amelî gücüne hükmeden bir nefis, bu lezzetten bir parçacık da olsa bir şeyler hissedebilir. Bu durum, önce yaratılıştan kendisine manevî hazları hissetme özelliği verilmesi ve sonra da nazarî gücün amelî güç üzerindeki denetim ve yönetimi ile mümkündür. Fakat yine gerçek hazzın bu âlemde tamamıyla hissedilmesi imkânsızdır. O halde nefis, arzuladığı lezzeti ancak ölüm hadisesi olduğunda bulabilecektir. Ama ölüm, bu dünyada bedene boyun eğmiş bir karakter kazanmamak şartıyladır. Zira böyle bedensel karakterler nefsi mutlak saadetten alıkoyacağı gibi, ona acı da verecektir. İradi ölüm, gerçek lezzete kavuşması için dünyevi lezzetlere dalmaması gerekir. Çünkü nefse tabi olan bir yaşam biçimi, insanı seküler ve profan bir dünya algısına iter. İradi hayat, insanın dünya hayatında, yeme, içme, arzular, şehvetler, gibi her türlü maddi lezzetlerdir.¹⁴

Tabii ölüm; insanın, her hangi bir şekilde ruhunun bedeni terk etmesi ve beden organizmasının işlevini yitirmesidir. Bu ölüm, insanlığın ve diğer canlıların en keskin gerçekliğidir. Belki de yaşama aşkı bu tabii gerçeklikten gelmektedir.

İbn Sina'da ölüm dediğimiz şey, insanın "hadd-i tamm"ının gereğidir. Çünkü insan; yaşayan, idrak eden ve ölen bir varlıktır. Bu tanıma göre ölüm, insanın tamamı ve yetkinliği olmuş olur. İnsan, kendi özünün yetkinliğinden korkmamalıdır. İlâhî olan ruh, cismanî olan bedenden kirli ve bulanık bir kurtuluşla değil aksine, saf ve temiz bir şekilde, bedenden kurtulduğu zaman yüce âleme

¹⁴ Mirpenç Akşit, *İbn Sina İle Kierkegaard'ın Ölüm Anlayışlarının Karşılaştırması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 48.

çıkarm, mutlu olur, ruhlar âlemine geri döner, yaratıcısına yakın olur; bu yakınlıktan dolayı kurtuluşa erer. İbn Sina, tabii ölümle birlikte bedenini, kendini oluşturan unsurlara ayrışarak toprağa karışacağını ve ay-altı âlemdede ortaya çıkacak olan başka varlıkların maddesi olacağını söylemektedir. Maddesel unsurların hayatı durumunda işlerliğinin olduğunu vurgulayarak; ancak ona göre, ruh ve beden arasında arazi bir ilişki bulunduğuna göre birinin oluş ve bozuluşa uğraması diğerinin de ortadan kalkmasını gerektirmektedir. O, ruhun, manevî ve basit bir cevher olduğunu belirterek onun oluş ve bozuluşa uğramasını gerektirecek bir nedenin bulunmadığını, bu sebeple de onun ölümsüz olduğunu iddia etmektedir. Çünkü ona göre basit varlıklar, kendi özlerinde unsurların bulunması sebebiyle oluş ve bozuluşa uğrama potansiyeline baştan sahiptirler. Bir varlığın, sonsuzca var olabilme, hem de oluş ve bozuluşa tâbi olma durumu olamayacağı için, cismanî varlıklarda sonsuzca var olabilme potansiyeli asla yoktur. Bundan dolayı varlığını sonsuza kadar sürdürebilme potansiyeline sahiptir.¹⁵

Tabii ölüm ile nefis, bireysel gayr-ı maddi bir varlık olarak ezelî varlığını devam ettirmek için bedenden ayrılır. Beden, oluş-bozuluş dünyasına aittir. Nefsin ayrılmasıyla birlikte beden de yok olur. Bu durum, İbn Sina için nefsin yetkinleşmesi için tabii ölümü zorunlu kılmaktadır. Ölüm Korkusundan Kurtuluş¹⁶ risalesiyle ölüm konusunu irdeleyen İbn Sina, bu risalesi, toplumda müşahede ettiği bir gerçeğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İbn Sina, ölüm korkusu ile ilgili korku sebeplerini açıklayarak bunlara korkunun kaynağını göstermiştir. Bu insanların sadece korkularını müşahede etmekle kalmamış, onlara ümit aşlamıştır. Ölümden sonra yeni bir hayatın başlayacağını vurgulayarak korkunun yersiz olduğunu ifade etmiştir. Filozofumuz, ölüm korkusundan korkuların “en büyüğü, en tesirlisi, en şiddetlisi” diye bahsetmektedir. Bu korkudan kurtulmak için ise korkmaya sebep olan

¹⁵ Fatih Toktaş, *İslâm Düşüncesinde Felsefe Eleştirileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2004, s. 170.

¹⁶ İbn Sina, *Ölüm Korkusundan Kurtuluş*, (Çev. M.Hazmi Tura), İstanbul 1959, s. 39.

faktörlerin iyi bilinmesi gerektiğın değinmektedir.

İbn Sina, ölüm hakkında şu değerlendirmede bulunur: “İnsanın tanımı hay, natik ve mait”tir. Yani insan, yaşayan, idrak eden, ölen demektir. Ölüm ile insan, en yüksek ufkuna döner. Her şeyin, kendi tanımında ve kendi cinsi ile faslından birleşik olduğunu bilme gayesi insanın diri, düşünen ve ölümlü olduğunu bilen bir kimse, insanın kendi faslına istihale edeceğini bilir. Çünkü her birleşim, birleşimi olduğu şeylere dönüşecektir. Kendi zatının tamam olmasından korkandan daha bilgisiz bir kimse bulunabilir mi? Yokluęunu, hayatında, noksanını tamam olmasında zannedenden daha kötü ve çirkin halli bir kimse tasavvur edilebilir mi?¹⁷ İbn Sina, nefsin, sonucun sebebe bağlılığı gibi bir bağlılıkla bedene bağlı olmadığını ve bunun için de asla yok olmayacağını söyler. İbn Sina, ölümün beden için olduğuna ifade eder.¹⁸Başka bir örnekte, beden, ruhun aleti mahiyetinde görür; İbn Sina, İnsan ruhunun bedenle olan ilişkisini kaptan ile gemi arasındaki ilişkiye benzeten İbn Sina’ ya göre nefis denilen kaptan, kendi olgunluğunu gerçekleştirmek için dünyadaki yolculuğu boyunca beden gemisini kullanır. Gemiye terk etmesi, kaptanın yok olması anlamına gelmiyorsa, can denilen nefiste bedenden ayrıldıktan sonra da yok olmaktadır. Bu anlamda, ölüm bir yokluk ve yok oluş değil, farklı bir áleme geçiştir.¹⁹

İbn Sina, tabii ölümü ruhun bedeni terk etmesi bağlamında izah getirmiştir. Çünkü İslam anlayışında, hayat bir bütün algılanmaktadır. Ölüm mefhumu bir anlamda iki dünya arası geçiştir. İbn Sina, tabii ölüm(reel ölüm) gelmeden, insanlığın iradi ölümünü gerçekleştirmesi gerekliliğine inanıyor. Ölüm hadisesi ruhun bedeni terk etmesidir, ama asıl olan “ölmeden ölmektir”; tabii ölüm her an gelebilir, tabii ölüm gelmeden iradi ölümün olması; tabii yaşamın huzurlu geçmesine bağlıdır.

İbn Miskeveyh’e göre nimetlerle dolu ebedî bir hayatın, bu

¹⁷ İbn Sina, *Ölüm Korkusundan Kurtuluş*, s. 140.

¹⁸ Saruhan, s. 98.

¹⁹ Ali Durusoy, *İbn Sina*, Türkiye Diyanet Vakıfları Yayınları, İstanbul 1999, s. 324.

dünyadaki erdemli hayattan geçmektedir. Yani yaşanan şu nesne dünyası, öte âleme geçişte bir köprü mahiyetinde olduğu ifade edilebilir. İbn Miskeveyh'e göre kötü olanın ölüm olmadığını, aksine ölüme karşı duyulan korku olduğunu belirtir. Ölümden korkan, onun anlamını ve kendi özünü bilmeyen kimsedir. Ama gerçek şu ki, insanın en büyük korkusu ölümdür. Ölümlü bir yokluk ve kayboluş olarak gören insanların tüm benlikleri, ölüm korkusuyla sarılmıştır. İbn Miskeveyh'in tespitiyle ölümden korkanlar, ölüme sebep olacak hastalıkların acısından daha büyük bir acı duyacaklarını ya da ölümden sonra cezaya uğrayacakları düşüncesiyle iç içedirler.²⁰

Ölüm, ruh ve ölümden sonraki hayatı metaforik olarak anlatılan hikayede: Hay b. Yekzan'ının ölen annesini (ceylan) izlemesi ve ölüm ile akla gelen sorular ve tetkikleri aslında, bize felsefi anlamda ölüm ve mahiyeti üzerine filozofun ne düşündüğü ile ilgili ipucu veriyor. Hay, ceylan olan annesi ölünce onun üzerinde düşünmeye başlıyor. Annesi niçin ölmüştü? Onu hareketsiz kılan şey nedir ve bunun yeri neresidir? Hangi kapıdan vücudu terk etti? Eğer istemeyerek çıktıysa onu yerinden oynatan veya çıkmaya zorlayan sebepler nelerdir? Kendi isteği ile çıktıysa onu bedenden tiksindiren şey nedir? Niçin bedenden çıkma ihtiyacı duydu?²¹ Bu şekilde meydana gelen ölüm, ruh ve ölüm ötesi ile ilgili birçok soru Hay'ın zihin dünyasını kurcalamıştır.

Görüldüğü üzere Hay, ölüme inanmanın yanı sıra ruhu bedene canlılık kazandıran ve ateşten yapılmış bir madde olarak algılamaktadır.²² Anlaşıldığı kadarıyla onun Stoa düşüncesi tarzından, ruhu bildiği fakat ontolojisinden habersiz olduğu anlaşılmaktadır. Ölüm, maddenin kemalinin bir sonucu olarak ruhun bedeni terk etmesidir. Ölen insanların tam kemallerinin tamamlamadan ölmeleleri ile ölen için olumsuz bir durumdur. Ölüm, kendiliğinde oluşan bir durum olmadığını belirtiyor. Bu sebeple ölümlü açıklayacak tek

²⁰ Saruhan, s. 95.

²¹ Kurşunoğlu, s. 55.

²² Kurşunoğlu, s. 56.

sebeplere dışarıdan müdahale eden metafizik bir kuvvetin ruhu bedenden çıkarmaya zorladığıdır.

Gazali, ölümle ilgili olarak ölüm realitesinden çok ölüm korkusuna değinmiştir. Ona göre ölüm korkusu, ölüm gerçekliğinin en önemli durumudur. Gazali, insanın ölüme karşı nasıl bir tutum sergilediklerini gerekçeleriyle dört kategoride ele alarak irdelemektedir:

1-Tamamen dünyaya dalan ve hayatın geçici olduğunu unutan, dünyaya geliş gayesinin sadece zevk alma ve eğlence olarak gören insan.

Böyle bir hayat felsefesine sahip olan insan, elinden geldiğince ölümü hatırlamamaya çalışır. Hatırlarsa dahi hemen bu düşünceden uzaklaşmak için elinden gelen çabayı harcar. Bu grup insanlar için hatırlamaktan korktukları ölüm, dünyadaki zevk ve sefasının sonudur. *“De ki, kendinden kaçtığınız ölüm muhakkak sizi bulacaktır, sonra gizli ve açık her şeyi bilene götürüleceksiniz de O, size yaptıklarınızı birer birer haber soracaktır.”*²³ Ayetinde Cenab-ı Hak bu sınıf insanları ve onların içine düştükleri durumu açıklamaktadır. Ölüm ve ahiret gerçeğinden kaçınılamayacağı, insanoğlunun bunun bilincinde olması ebedi hayatı için çok önemlidir.

2- Ölüm gerçeği hakkındaki korkuları aşırı olan, yaptıklarının farkına vararak tövbe edip kulluk vazifelerini yerine getirmeye çalışanlar için de, ölüm istenmeyen bir olaydır. Çünkü tövbeyi gerçekleştirmeden ölümün gelmesi, insanların başına gelebilecek tabii bir olaydır. Bu durumu tasvir eden hadis de şudur: *“Allah’a kavuşmak istemeyene Allah’a kavuşmak istemez.”*²⁴ Allah’a yaklaşıp, Allah daha fazla yaklaşır.

3-Allah’ı bilen ve o’na büyük bir aşkla bağlı olanlar için ölüm, sevgiliye kavuşulan an olarak kabul edilir.

4-Son kategorideki insanlar ise mertebe ve irfan olarak daha yüce olanlardır. İşlerini Mevlalarına bırakırlar. Ölüm onlar için

²³ Cuma 8.

²⁴ Buhari, Rikak, 41; İbn Mace, Zübd, 31; Tirmizi, Cenaiz, 67.

korkulacak bir hadise değildir. Dünyadan ve içerisindekilerden uzaklaşan bu tür insanlar, Allah'la beraber olmayı her şeyden üstün tutmaktadırlar.²⁵

İbn Rüşd öncelikle insanın ilk üç temel gücü olan *Beslenme, Büyüme ve Üreme* güçlerini açıklar. Canlılığın ilkesi olan nefsin en temel düzeyi durumundaki bitkisel nefsin üç gücü, yetkinliği, fiili veya formu (*sûret*) bulunmaktadır: beslenme (*gâziye*), büyüme (*nâmiye*) ve üreme (*müvellide*). Beslenme, dış dünyadaki gıdaları beden içerisinde besine çeviren güçtür. Canlılık sadece gıdaların birleşmeleriyle açıklanamaz olup nefse başvurulması zorunludur. Beslenme gücü, beslenmenin fail sebebi olup bitki ve hayvanların varlıklarını sürdürme isteği ise gaye sebeptir. Beslenme, dış dünyadaki gıdaları -ki bunlar bilmüveve bedenin organlarıdır- bilfiil hale getirerek nefsin sürekliliğini sağlamaktadır. İbn Rüşd böylece Aristocu kuvve ve fiil kavramlarını beslenme sürecine uygular. Beslenme gücüyle birlikte, varlık zincirinde ilk madde, dört unsur ve inorganik maddelerden sonra daha farklı ve daha mükemmel bir varlığa, yani canlıya ulaşmaktadır. Beslenme gücünün herhangi bir sebeple işlevini yerine getirmemesi ise ölümdür.²⁶

Sonuç

Genel olarak İslam filozofları ölümün gerçekliği kadar, ona karşı geliştirdikleri tutum da aynı oranda önemlidir. İslam filozofları, ölümü ebedi âleme geçiş kapısı olarak nitelendirmişlerdir. Ölüm hadisesinden ziyade ondan sonraki sürece vurgu yapıyor. İslam filozoflarının eleştirdiği dünya algısı ve ölüm korkusu, ölümün bilinemezliği, dünya ve dünyasal imkânlardan mahrum kalma endişesi, ahiret hayatında karşılaşılabilecek ceza beklentisinin verdiği ıstırap, temel etkenler olarak görülür. Bu anlayışlarının ve ulaştıkları sonuçların bağlı olduğu etken, sistemlerinin yanı sıra sonsuzluğa karşı duydukları arzu ve inançtır. Korkuların sebeple-

²⁵ İhsan Soysaldı, "Sufilerin Ölüme Yaklaşımı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, 2006, s. 141.

²⁶ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi*, (Çev. Atilla Arkan), Litera Yayın, İstanbul 2013, s. 120-126.

rini irdeleyip korkuları ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar.

Kaynakça

Durusoy, Ali, *İbn Sina*, Türkiye Diyanet Vakıfları Yayınları, İstanbul 1999.

Fârâbî, *Siyaset Felsefesi*, (Çev. Hanifi Özcan), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1987.

İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi*, (Çev. Atilla Arkan), Litera Yayın, İstanbul 2013.

İbn Sina, *Ölüm Korkusundan Kurtuluş*, (Çev. M.Hazmi Tura), İstanbul 1959.

Kurşunoğlu, Fatma Nuriye, *İbn Sina'da Mead*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Mirpenç Akşit, *İbn Sina İle Kierkegaard'ın Ölüm Anlayışlarının Karşılaştırması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

Saruhan, Müfit Selim, "İslâm Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 47 (1), 2006.

Soysaldı, İhsan, "Sufilerin Ölümüne Yaklaşımı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, 2006.

Sözen, Kemal, "Mevlana'nın Divan-ı Kebir Adlı Eserinde Ölüm Fenomeni", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, 2006.

Toktaş, Fatih, *İslâm Düşüncesinde Felsefe Eleştirileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2004.

Yakıt, İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993.